

Mohamed in gora

Izbokline, zaprti prostori in ovire postfaktičnega spoznanja

Abstract

Mohammed and the Mountain

The Bumps, Confined Spaces and Obstacles of Post-factual Cognition

In the *Manifesto of New Realism*, Maurizio Ferraris attempts to articulate a new, "realistic" approach to the philosophy of knowledge. His main goal is to present an alternative to postmodernism, which provided a basis for the development of the post-truth society. The article starts off by introducing the authors that Ferraris identifies as constructionists and continues by analyzing the concepts he employs to engage them. The author demonstrates why Ferraris' realism fails to provide an adequate substitute for postmodernism, and attempts to answer the challenge of New Realism through a parallel reading of Gotthold Lessing, Thomas Kuhn and Hans Kelsen. By using their interpretations of different criteria for asserting the validity of propositions pertaining to the fields of religion, natural science and law, the article sets out to elevate the problem of attaining true knowledge beyond the epistemological-ontological divide. In order to reach this goal, the author compares different disciplines of knowledge, particularly law and natural science, to delineate their common epistemological premises and consequently attain a new perspective on the phenomenon of knowledge in general.

Keywords: postmodernism, realism, validity, effectiveness

Svit Komel is a graduate student at the Faculty of Law at the University of Ljubljana and a regular writer for Radio Student. (svitkomel@hotmail.com)

Povzetek

V *Manifestu novega realizma* poskuša Maurizio Ferraris artikulirati nov, »realistični« pristop k filozofiji spoznanja, katerega pglavitna agenda je izoblikovati alternativo postmodernizmu in s tem tudi postfaktični družbi, ki naj bi se porodila iz njega. V pričujočem prispevku bom najprej predstavil fronto postmodernistov, proti kateri nastopi Ferraris, in analiziral nekatere prijeme, s katerimi se loti tako imenovanih »konstrukcionistov«. Skozi problemsko polje, ki ga odpira izziv novega realizma s ponovno obuditvijo večnega vprašanja, »kaj je kriterij resničnega spoznanja«, bom pokazal, zakaj je Ferrarisov realizem nezadosten nadomestek postmodernizma, in skušal odgovoriti na njegov izziv na podlagi primerjave misli Gottholda Lessinga, Thomasa Kuhna in Hansa Kelsna. S pomočjo njihovih interpretacij različnih kriterijev za veljavnost trditev na področjih religije, naravoslovja in prava, bom utemeljil premik problema resničnega spoznanja onkraj epistemološko-ontološke razlike. V ta namen bom soočil različne discipline, zlasti pravno in naravoslovno znanost, in zamejil njihove skupne epistemološke premise, da bi se prebil do novega pogleda na vednost v splošnem.

Gljučne besede: postmodernizem, realizem, veljavnost, učinkovitost

Svit Komel je dodiplomski študent na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in redni sodelavec Radia Študent. (svitkomel@hotmail.com)

Ontološka kontrarevolucija

S postmodernizmom ali konstrukcionizmom Ferraris (2002)¹ razume obrat v moderni filozofiji, ki je realnost izločil kot relevanten element nastajanja mišljenja in jo zavrgel kot kriterij resničnosti oziroma ustreznosti konceptov, s čimer ontološka vprašanja bodisi eliminira bodisi njihovo distinkcijo z epistemološkimi popolnoma zabriše. S tem bit postane enaka vednosti (o tej biti) (Ferraris, 2002: 25), kar vodi v konstrukcionistične, »postfaktične teze«, po katerih realnost ni nič drugega kot konceptualna tvorba oziroma konstrukt. Tako naj bi se po Ferrarisovem mnenju od *logosa* ponovno vrnili k *mythosu*, resničnost zamenjali za novo mitologijo, iluzijo (ibid.: 13), hkrati pa zavrnili idejo napredka in emancipacije, saj tudi ta predvideva vero v resnico, do katere je postmodernizem nietschejansko nezaupljiv (ibid.: 2). Primer tega v filozofiji znanosti naj bi bil denimo Feyerabend, ki odreče možnost privilegirane kriterija, po katerem bi v konfrontaciji različnih nesoizmerljivih² znanstvenih teorij oziroma metod lahko izbrali pravilnejšo.³ Po Ferrarisu (2012: 13, 14) to vodi v »neznosni skepticizem«, ki onemogoča, da bi priznali prednost Galileja pred Cerkvijo, Kopernika pred Ptolemejem in Pasteurja pred Asklepijem.⁴

Politična realizacija obrata, s katerim je svet postal naracija, naj bi bili medijski populizem (ibid.: 3), resničnosti šovi in izjava Bushevega svetovalca:

Svet ne deluje več po teh [razsvetljenskih in empiričnih] načelih. Sedaj smo imperij: ko delujemo, ustvarjamo lastno realnost [*reality*]. In medtem ko vi študirate to realnost – zvesto, kot jo boste –, bomo zopet delovali, ustvarili druge nove realnosti, ki jih boste prav tako lahko proučevali. /.../ Mi smo dejavniki zgodovine ... vsem ostalim bo prepuščeno zgolj proučevanje naših dejanj. (ibid.: 15)⁵

¹ Delo *Manifesto of New Realism* bom obravnaval kot manifest širšega aktualnega gibanja v filozofiji, ki ga družijo zlasti nasprotovanja postmodernizmu. V njem se Ferraris denimo večkrat sklicuje na spekulativni realizem Q. Meillassoux in ga navaja skupaj z R. Brassierom in M. Gabrielom kot »korak v pravo smer«. Podobno agendo, čeprav iz druge smeri, ima tudi V. Chibber s svojo kritiko postkolonialne teorije.

² »Nesoizmerljivost« uporabljam v skladu z izbiro Krtininega prevajalca *Strukture znanstvenih revolucij* kot prevod termina »*incommensurability*«. Gl. opombo prevajalca v Kuhn, 1998: 15.

³ »Kdor se obrne na bogat material, ki ga daje zgodovina, in ne meri na to, da bi ga razredčil, zato da bi zadovoljil svoje nizkotne strasti, namreč slo po duhovni varnosti v obliki jasnosti, preciznosti, 'objektivnosti', 'resnice', ta bo uvidel, da obstaja samo *eno* načelo, ki se ga da zagovarjati v *vseh* okoliščinah in *vseh* stadijih človekovega razvoja. To načelo je: *Anything goes*.« (Feyerabend, 1999: 21)

⁴ Ferraris (2012: 13, 14, 33, 67) razumsko premoč Galileja nad Bellarminom nenehno navaja kot primer dejstva, katerega zanikanje je absurdno; v teoriji (kot npr. Feyerabendovi), ki take sklepe sploh dopušča, pa je očitno mogoče vse in potrebuje »soočenje z realnostjo«. Prim. Feyerabend, 1999: 19 in nasl.

⁵ Za celoten citat in njegov kontekst glej Suskind, 2004.

Ferraris kot indikacijo zveze med tovrstnimi pojavi in konstrukcionizmom nava-ja podatek, da je osem let pred zgoraj navedeno izjavo Baudrillard zatrjeval, da je zalivska vojna zgolj televizijska fikcija. Poleg njega v postmodernistično fronto prišteva Deleuza, Guattarija, Rortyja (ibid.: 4, op. 5), že omenjenega Feyerabenda (ibid.: 15), Derridaja (ibid.: npr. 56) in Nietzscheja (ibid.: npr. 65), s katerim poveže Heiddegerja (ibid.: 13). Vsem naštetim avtorjem naj bi bil skupen postmodernistični oziroma »realistični *koiné*«, ki se kaže skozi: 1. ironično-kritično distanco do raznih »dogmatičnih trditev« (npr. z uporabo navednic); 2. desublimacijo, ki označuje idejo, da želja in telo pomenita obliko emancipacije, medtem ko je razum oblika dominacije, in 3. deobjektifikacijo, s čimer je mišljena eliminacija dejstev (ibid.: 4).

Foucaultu Ferraris nameni kar celo četrto poglavje (ibid.: 65), v katerem obravnavava problematičnost enačbe »bit = vednost = moč«, ki je po njegovem mnenju postmoderni služila za sesutje razsvetljskega projekta v prid Nietzschejevemu bojišču sil (Nietzsche, 1988: 264; tudi Deleuze, 2011: 16), kjer so vsa dejstva izbrisana in ostanejo le še interpretacije. Ferraris tako zaključi Manifest s pozivom, naj ne ostanemo nedoletni in naj ponovno obudimo vero v razum, resnico, človeštvo in napredek – emancipatorna načela razsvetljenstva, ki nam kantovsko »pomagajo odrasti« (Ferraris, 2012: 84, 23).⁶

Izrazito manj navdušen kot nad Kantovim razumevanjem razsvetljenstva pa je nad Kantom samim, saj v njegovem kopernikanskem obratu, tako kot Meillassoux, vidi ptolemajsko kontrarevolucijo, ki človeka postavlja v središče univerzuma, iz katerega ustvarja svet skozi svoje koncepte (ibid.: 6; Meillassoux, 2006: 163).⁷ Postmodernizem naj bi tako zgolj radikaliziral kantovsko stališče, po katerem nam svet ne more biti dostopen drugače kot skozi mišljenje in konceptualno konstruiranje (Ferraris, 2012: 13). Ferraris označi tezo »zori brez pojmov so slepi« za konstrukcionistično trditev, ki še tako preprosto izkustvo, kot je na primer zdrs na ledu, pogojuje z miselnimi kategorijami.

Ferrarisov izbor postmodernističnih avtorjev se hitro izkaže kot precej priložnosten. Tako na nekem mestu hvali Saidovo analizo orientalizma (ibid.: 52), na drugem pa izreče posredno zahvalo Umbertou Ecu (ibid.: XVII prologa in avtorjeve opombe) in ga skupaj s spekulativnimi realisti celo navede kot primer realističnih nagibov v moderni filozofski kulturi (ibid.: 18). Prav pri Ecu namreč lahko najdemo prikaz prepada (Eco, 1999: 254) med nasprotujočima si teorijama resnice, ki ju imenuje diskurzivna analiza in korespondenčna teorija. Prva je pri Ecu predstavljena skozi primer Greimas-Courtésove definicije resnice, ki obstaja in se presoja

⁶ Zagovor razsvetljskega projekta proti njegovim kritikam s strani postmoderne in subalterne teorije najdemo tudi v Chibbrovi *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*, ki jo je avtor celo poklonil svoji kolegici Majumdar, ker ga je pri pisanju »poživljala kot eliksir s svojo neomajno vero v razsvetljske univerzalije, ki jih subalterni skušajo očrnuti«.

⁷ V povezavi z Meillassouxovo kritiko Kantovega korelacionizma in odgovorom nanjo glej Simoni, 2015: 369 in nasl.

izključno znotraj diskurza, neodvisno od kakršnegakoli zunanjega referenta. Posledično se diskurzivne analize bolj kot na protokol, po katerem lahko prepoznamo neko propozicijo za resnično, osredinjajo na diskurzivne strategije, prek katerih se nekaj predstavlja kot resnično oziroma prek katerih nekaj obvelja za resnično v določenem diskurzu (ibid.: 257, 258). Kot manj radikalno variacijo tega pristopa Eco navaja holistične teorije znanosti,⁸ npr. Feyerabendovo in Kuhnovo, pri čemer naj bi bila njihova manjša radikalnost v tem, da v nasprotju s semiotično-strukturalistično šolo, ki ji pripadata Greimas in Courtés, vseeno v določeni meri kažejo težnjo po opredeljevanju, na kakšen način lahko določeno propozicijo vrednotimo za resnično (Eco, 1999: 258). Na drugi strani imamo korespondenčno teorijo, ki predvideva od propozicij neodvisno realnost, *state of affairs*, stvari zunaj mišljenja, ki so jim kot takim lastne določene značilnosti, medsebojne povezave in zakonitosti. Trditve o stvareh so zgolj poskus razbrati že prisotna dejstva v realnosti, povedati nekaj o tej realnosti, zato njihovo resničnost lahko preverjamo s primerjavo s to neodvisno sfero. Posledično mora propozicija, da bi bila resnična, ustrezati stvari, na katero se nanaša (ibid.: 254).

Podobna shema je predstavljena pri Ferrarisu. Realistična teorija trdi, da obstajajo stvari, ki so neodvisne od naših konceptualnih shem, na primer dejstvo, da so na Luni več kot štiri tisoč metrov visoke gore. Diskurzivna oziroma hermenevtična, kantovska, konstrukcionistična (sledječ izrazju, uporabljenemu v Manifestu) analiza po drugi strani verjame, da je tudi to dejstvo odvisno od miselnih kategorij in ne bi obstajalo, če ne bi imeli izraza ali koncepta za goro, Luno itd. (Ferraris, 2012: 23). Ferraris priznava določeno stopnjo vpliva epistemološkega v ontološkem, vsaj na ravni jezika, saj je »jasno, da so za spoznanje 'voda je H₂O' potrebni jezik, sheme in kategorije« (ibid.: 19), vendar ostaja »dejstvo, da je voda H₂O neodvisno od mojega vedenja – v tolikšni meri, da je bila voda H₂O pred nastankom kemije in da bi še vedno to bila, tudi če bi kemija izginila z obličja Zemlje« (ibid.: 19). Z drugimi besedami: povezava elementarnih delcev, ki jih kemija označuje z določeno kemijsko formulo ali obči sporazumevalni jezik z besedo voda, v naravi obstaja ne glede na te oznake in neodvisno od idej o vodi, ki jih ti izrazi evocirajo.

Ferraris seveda priznava legitimnost in celo nespornost stališča, da ontološko ni samo to, kar je, ampak je hkrati že diskurz o tem, kar je; v ontološkem je vedno del epistemološkega in nasprotno. Vseeno pa po njegovem mnenju ontološko, četudi je diskurzivno, označuje specifično vrsto diskurza, ki pomeni kvalitativno razliko v relaciji do epistemološkega (ibid.: 33). Teoretska zanimanja bi se zato

⁸ Ule opredeli holistične teorije znanosti v spremni besedi h Krtinini izdaji Kuhnove *Strukture znanstvenih revolucij*. Zanje je značilno neločevanje med teoretičnim in empiričnim delom znanstvenih teorij oziroma prepričanje, da znanstvene teorije posegajo tudi na področje izkustva, tako da že vnaprej določajo načine predstavitve, opisa in interpretacije empiričnih pojavov ter začitujejo meje med znanstveno mogočimi in nedopustnimi pojavi. Sam opis dejstev je torej zaznamovan s paradigmatko teorijo, saj paradigma nujno vsebuje tudi napotke in merila za konstrukcijo modelov razlag in znanstvenih opisov stvari. Posledično ni nevtralnega empiričnega ali teoretskega področja, na katerem bi lahko preverjali prednosti ali slabosti dveh konkurenčnih paradigem (Ule, 1998: 192, 194).

morala osrediniti na razločevanje med tema dvema sferama. V podporo svojemu argumentu Ferraris naredi povzetek razlik med epistemološko in ontološko ravnjo. Ta naj bi bila v nasprotju s prvo nespremenljiva, nepopravljiva in se kot taka za epistemološko raven manifestira kot zunanja obstrukcija, nepremostljiva inertnost. »Voda bo voda, v njej se zmocchiš, ne glede na to, ali pomisliš, da kisik in vodik vsak posebej nista mokra.« (ibid.: 34) V svoji nepopravljivosti ontološka raven deluje kot realnost, ki s tem, ko je dana, stopa v kontradikcijo z našimi pričakovanji (ibid.: 37).

Obrat k ontologiji pa se vseeno ne more izogniti orfejskemu pogledovanju čez hrbet na točki, ko skuša Manifest tudi epistemološkemu dodeliti področje, kjer ima primat nad ontološkim in kjer je torej tudi konstrukcionizem še vedno uporabna teorija.⁹ Do tega pride z opredelitvijo in ločitvijo dveh vrst objektov. Prvi so naravni objekti, ki obstajajo v času in prostoru neodvisno od subjektov, medtem ko so drugi od subjektov odvisni socialni objekti (ibid.: 52). Ferraris pri tem ne kaže znakov, da bi zaznal paradoksalnost med kategorizacijo stvarnosti glede na prisotnost subjekta in poskusom protikantovske ontologije, niti ne da namigov, v katero kategorijo objektov bi spadal subjekt oziroma ali ta subjekt-merilo sploh lahko je objekt. Kakorkoli že, distinkcija glede na kriterij, ali bi nekaj bilo, če hipotetično odmislimo prisotnost človeštva, služi vzpostavitvi sloge med konstrukcionizmom in realizmom, saj naj bi omogočila, da konstrukcionizem apliciramo v primeru socialnih objektov, ki so družbeni produkti, in realizem na naravne objekte ter tako ne zapadamo v trditve tipa »tuberkuloza je družbeni konstrukt, institut poroke pa je nekaj naravnega« (ibid.: 53). Kljub temu tudi družbeni produkti niso zgolj konstrukt, temveč nekaj stvarnega, kar naj bi postmodernizem pavšalno zanemaril. Po Ferrarisu je njihova materialnost, njihov obstoj evidentiran v zapisih, zabeležkah in posnetkih dejanj, kot so npr. potni listi, tiskan denar, zapisane pogodbe itd. (ibid.: 56)

Glede na distinkcije v tipu objekta se razlikujejo tudi vednosti, ki se nanašajo na posamezno vrsto dejstev. V primeru naravnih objektov teorija opravlja povsem obnavljajočo, rekonstruktivno funkcijo, saj zgolj prepozna nekaj, kar obstaja neodvisno od vednosti, »v naravi«. Na področju socialnih objektov pa ima vednost »konstitutivno vrednost, saj so novi objekti ustvarjeni skozi operacijo (npr. skozi zakonodajno dejavnost), ki presega golo prepoznavanje že danega in je kot taka performativna« (ibid.: 59). Posledično velja:

1. naravni objekti so neodvisni od vednosti in naredijo naravoslovno znanost resnično; 2. socialni objekti so odvisni od vednosti, a niso subjektivni; 3. konstrukcionizem se nanaša primarno na socialne objekte in manj na naravni svet, kjer ima [vednost] rekonstruktivno vrednost. (ibid.: 63)

⁹ »Predlagam ... pogodbo večnega miru med realističnim in konstrukcionističnim pogledom.« (Ferraris, 2012: 63; gl. tudi 24)

Prav v povezavi s tem pridemo do potencialno problematične predpostavke, da je naravoslovje (v nasprotju z družboslovjem) objektivno, eksaktno in celo resnično, saj zgolj opisuje že v naravi dane pojave in zakonitosti kot zveze med njimi. Če je tako, ali posamezni naravni objekti obstajajo kot samostojni zamejeni elementi stvarnosti sami po sebi in, če ja, na podlagi katerega naravnega kriterija so kot taki razločeni? Z drugimi besedami, ali »gre Mohamed h gori« in jo zgolj odkrije kot takšno? Ali pa gre, ravno nasprotno, za miselne kategorije razpoznavajočega subjekta, ki omogočajo razlikovanje določenega objekta od preostale realnosti in v tem smislu lahko goro razločimo samo, če »pride k Mohamedu«?

Mohamed in gora

Vprašanje odpira prestar-prastar problem razmejevanja objekta od njegove okolice in se tesno povezuje z vprašanjem, kdo in na podlagi česa to mejo zarisuje. Ferraris na primerih preprostih trditvev, ki jih Eco (1999: 256) imenuje »observacijski stavki«, poskuša pokazati, da je, vsaj kar se tiče naravnih objektov, ta meja začrtana že sama po sebi v naravi. »To je gora«, »Sneg je bel«, »Dež je moker« so primeri stavkov, ki izražajo preprosto sodbo o neposredno zaznavni lastnosti okolice. Vseeno pa ne moremo ovrednotiti nobene od navedenih propozicij kot resnično ali neresnično, če ne predpostavimo minimalnega konsenza v znakovnem sistemu (ibid.: 254), ki omogoča ločevanje dežja od megle, snega ali vetra in gore od hriba ali sonca. Temu ugovarja Ferraris skozi svoj »ontološki eksperiment«: v copato (ozioroma dež, sneg ali reliefno izboklino) trčita tako človek kot črv, čeprav bo prvi dojel to obstrukcijo kot copato, črv pa zgolj kot neko oviro, na katero se bo motorično odzval (Ferraris, 2012: 28). Kljub temu, da so copata, gora, sneg in dež kot »razsežnosti« prisotni in ne moremo zanikati, da so tam, so v trenutku, ko je njihova prisotnost zaznana, že poimenovani, definirani in kategorizirani (Eco, 1999: 270).

Sistem, ki je nujen za oblikovanje in vrednotenje observacijskih stavkov o zapazjenih stvareh, je v večini primerov že dogovorjen in nam je kot tak posredovan. Problem se zaplete pri trditvah, ki presegajo observacije o neposrednem izkustvu in so kot take bolj abstraktne, bolj oddaljene od čutne zaznave (ibid.: 253). To so predvsem znanstvene trditve, npr. »Sila je produkt mase in pospeška« ali pa »Slon je sesalec«, ki nastopijo kot natančnejša organizacija zaznav o svetu, kot nadomestek »divje kategorizacije« (ibid.: 232)¹⁰ observacijskih stavkov.

¹⁰ Z divjimi kategorizacijami Eco razume predznanstvene kategorije, za katere je značilna manj stroga organiziranost. Mednje prišteva denimo uvrstitev psa med užitne živali in taksonomski izraz insekt, ki je (in še danes velikokrat v občem jeziku) označeval tudi pajke, čeprav po znanstveni taksonomiji ne spadajo med žuželke. Gre namreč za divjo kategorijo, posredovano naravoslovni znanosti, ki je bila najverjetneje izoblikovana na podlagi opažanja morfološke značilnosti členjenosti telesa, ki je prisotna tako pri pajkih kot pri žuželkah. Do podobne situacije pride pri pripombi »Glej, kakšna velika riba!«, ko nekdo vidi sinjega kita. Znanost tudi v tem primeru modifikira divjo kategorijo in sinjega kita umesti med sesalce.

Predstavljajmo si, da Mohamed vidi reliefno izboklino, za katero ne ve, ali je gora ali hrib. Teže ko bo razložil med goro in hribom, težje ko bo po divji kategorizaciji, običajni interpretaciji razdelal razliko med naravnima objektoma, bolj se bo posluževal znanstvenih interpretacij, npr. gora je reliefna izboklina nad toliko in toliko metrov nadmorske višine. Če bo ugotovil, da si znanost glede točne mere nadmorske višine, potrebne za goro, ni enotna, se bo prebil do kriterijev, ki so jih za potrebe identifikacije reliefne izbokline kot gore razvili v okviru Združenih narodov.

Odnos med znanstvenimi in divjimi kategorijami je odnos obojestranske prehodnosti in medsebojnega vpliva. Znanost posega v divje kategorizacije zlasti pri *mejnih primerih* in *odstopih* – izraza, ki se do neke mere uporabljata sinonimno. Pri obeh gre namreč za to, da se dani primer ne sklada z našimi vnaprejšnjimi koncepti, za *anomalijo*. Razlika, ki jo skušam poudariti z rabo ločenih terminov, je, da pri mejnem primeru pride do znanstvene intervencije zato, ker ne znamo razločiti med dvema kategorijama (primer gora : hrib), pri odstopu pa zato, ker stvar sploh še ni bila kategorizirana (taksonomija nepoznane živali). Fenomen mejnega primera denimo na sodiščih pritegne intervencijo zunajpravne stroke, ki pomaga natančneje opredeliti sporna dejstva dejanskega stanja zadeve, medtem ko pri odstopu naletimo na pravno praznino, torej odsotnost pravne norme, ki bi jo bilo mogoče aplicirati na dani primer – v tej situaciji kot strokovnjak deluje sodnik sam.¹¹ Po drugi strani pa tudi divje kategorije vplivajo na znanost, zlasti kot nekakšne predkategorije (Eco, 1999: 233), kot kaže recimo primer insektov (glej opombo 10), ali pa kot pomoč pri identifikaciji organizma, ki je znanstveno neopredeljiv, a hkrati prav zaradi divje kategorije vsi znanstveniki točno vedo, katero neopredeljivost proučujejo (glej nadaljevanje besedila).

Ob predpostavki že izoblikovanega znakovnega sistema bi lahko trdili, da stvar igra vlogo pri vrednotenju resničnosti trditve na podlagi presoje, ali določena stvar vzdrži neko izjavo. V izoblikovanem sistemu torej ne moremo gori reči sonce. Vendar gre tu bolj za že mišljene stvari kot za Ferrarisove stvari zunaj mišljenja, saj določeno pojmovanje izkustva primerjamo z drugim poskusom pojmovanja. Stvar je potemtakem reducirana na husserlijanski X, zbirno mesto, na katero se pripenjajo kategorije, tako divje kot znanstvene. Na realno izboklino zemeljskega površja, na katero »naletimo« in zaznamo njeno prisotnost, se lahko naplasi serija kvalifikacij. Poleg tega, da je gora, je lahko tudi državna meja, najvišja točka neke celine, kraj zločina, snemalna lokacija, agregat specifičnih mineralov itd., pri čemer bo vsako od teh pojmovanj drugače razporedilo, selekcioniralo, hierarhiziralo, identificiralo in povežalo elemente, ki jih bo prepoznalo v določeni reliefni izboklini

¹¹ Hart v povezavi z interpretacijo pomena pravnih terminov in pravil ločuje med t. i. paradigmatskimi in mejnimi primeri (gl. Hart, 1994: 124 in nasl.). Za razlago njegove distinkcije, zlasti poudarek, da Hart s tem ne predpostavlja fiksnosti pomena, ali vnaprej jasno začrtane meje med obema vrstama primerov, temveč izrecno predvideva možnost, da tudi paradigmatski, nedvoumni primeri lahko postanejo v določenem kontekstu dvoumni, glej Šumič-Riha in Riha, 1993: 114 in nasl.

– ista tla, ki so kategorizirana kot snežna meja ali vrh gore, lahko pomenijo tudi mejo, kjer jurisdikcija enega sodišča preide v pristojnost drugega. Stvar, označena z goro, je torej zgolj zbirno, referenčno mesto pojmovnih plasti.

Vrnimo se k Mohamedu, ki na podlagi kriterijev Združenih narodov opredeli vzpon pred sabo za goro. Ker sedaj ta vzpon ni samo hrib, se odloči, da pride do vrha. Na poti do tja zazna čudno žival, ki je ni še nikoli videl, niti mu je ne uspe identificirati na podlagi svojega biološkega znanja, zato jo slika, opiše njeno vedenje in kontaktira s svojo kolegico Magdo, ki je zoologinja. Ta ugotovi, da živali ni mogoče uvrstiti v nobeno od taksonomskih kategorij, saj je morfološko podobna ptiču, je oviparna, a izležene mladiče doji. Magda objavi članek in biološka znanstvena skupnost se odzove tako, da začne intenzivno opazovati in popisovati lastnosti te nove živali, pri čemer jo vzporedno skuša umestiti v eno od taksonomskih kategorij, ali pa sugerira nove. Tako se sprva izoblikujejo med sabo tekmujoča poimenovanja in hipoteze, po katerih je nova žival sesalec ali pa ptič, saj je že na podlagi preprostih observacij očitno, da je bolj podobna konju ali orlu kot pa kači ali ribi. Prav s pomočjo teh osnovnih identifikacij vsi znanstveniki točno vedo, katera žival je tista znanosti neznana žival, ki jo morajo proučevati. Na podlagi izoblikovanih hipotez znanstveniki usmerjajo svoje zbiranje empiričnih podatkov, saj iščejo v skladu s tem, kar »mora po teoriji biti tam« (ibid.: 249). Na neki točki pa se bo znanstvena skupnost odločila, da ena od izpeljav učinkovito zaobsega vsa dejstva, ki so na voljo, in skladno z obstoječo taksonomijo uvršča nov organizem.¹² S tem je bitje odkrito, prepoznano, normalizirano.

Kot primer bi lahko vzeli tudi najdbo neznanega kemijskega elementa v gorskih tleh ali pa nerazumljiv način vedenja sicer znane živalske vrste v kontekstu specifičnega gorskega okolja. Bistveno je, da pri tovrstni anomaliji pride do hkratnega odkrivanja podatkov o lastnostih stvari in spreminjanja kategorialnih struktur – do ecovske dialektike med (enciklopedičnimi) dejstvi in taksonomskimi (slovarskimi) opredelitvami (ibid.: 249). Ta postopek preurejanja, preseganja skozi medsebojno soočenje pojmov in njihovih nasprotnih primerov se (začasno) ustavi, ko pride do ravnotežja med fakti in kategorijami, to pa je takrat, ko neki kategorialni sistem učinkovito obdela vsa razpoložljiva dejstva oziroma je v skladu s svojim namenom in imanentnimi pravili organiziranja sposoben nabor dejstev medsebojno povezati, razvrstiti, hierarhizirati, selekcionirati v koherentno celoto in vsakemu spoznanju odrediti svoje mesto.

Gora (kot generičen primer za objekt) ni torej toliko samo v tem, kar gora je, temveč hkrati v tem, kar gora ni in, najpomembnejše, kar gora še potencialno lahko je, kakšna nova pojmovanja lahko še izzove na podlagi novih zaznav, kakšno anomalijo glede na obstoječe kategorije lahko pomenijo nova dejstva, ki jih še kani poroditi. Na ontološki ravni gora torej poleg referenčnega mesta konceptov daje

¹² Primer je povzet po vzoru Ecovega popisa (1999: 242–251) 86 let proučevanja in taksonomskega uvrščanja kljunaša.

potencialnost oz. možnost, da je zaznano nekaj prej neznanega, kar izzove nove plasti konceptov oziroma njihovo preplastenje, izpodbije učinkovitost sistema in ponovno požene proces medsebojnega prilagajanja dejstev in kategorij.

Onkraj epistemološkega in ontološkega

S tem pridemo do točke, ko je treba opozicijo med epistemološkim in ontološkim pogledati iz neke druge perspektive. Gotthold Lessing (2005: 120) v svojem eseju *Aksiomi* (v *Philosophical and Theological Writings*) odgovarja na kritike, ki jih je na temelje njegovih tez naslovil pastor Goeze. Eden branjenih aksiomov je neposredno povezan s ključnim konceptom Lessingove filozofije religije in se glasi: »Biblija vsebuje več (oziroma drugo), kot je lastno religiji.« (ibid.: 123) Natančneje, krščanstvo je vsebinsko ločeno od svojega zapisa v Bibliji tako, da krščanske resnice niso odvisne od resničnosti Svetega pisma. Religija je bila namreč, tako pravi Lessing, resnična od trenutka svojega razodetja, ki je bilo pred kakršnimkoli zapisom te religije (ibid.: 129). Še več: resničnost krščanske religije ni samo neodvisna od njenega zapisa, marveč je sploh ne moremo presojeti glede na dejstva, zunanja tej religiji. Posledično so denimo za utemeljevanje resničnosti Kristusovih čudežev irelevantna vsakršna (zgodovinska) dejstva,¹³ tako tista, ki jo potrjujejo, kot ta, ki jo izpodbijajo.

Lessing v prid svoji tezi poda primer argumenta teleološke redukcije v pravni razlagi. Zamislimo si situacijo, ko je po črki zakona nekemu družbeno sprejetemu ravnanju pripisana ista pravna posledica kot družbeno zavrnemu. Sodnik s sklepanjem o *namenu določbe* upraviči izvzetje prvega ravnanja iz režima, ki ga predvideva pravna norma za drugega, in s tem prebije pomen, dostopen z jezikovno razlago predpisa. Oziroma z Lessingovimi besedami: »Ali se ne sodnik pravilno oddalji od črke zakona in zasnuje svojo sodbo na podlagi notranje pravičnosti, ki jo predpostavi pri zakonodajalcu?« (ibid.: 143)¹⁴

Krščanska resnica je po Lessingu notranja resnica – resnica, o kateri posameznik pridobi vednost iz nje same in ki za svojo resničnost ne potrebuje nikakršne zunanje potrditve (ibid.: 140), saj je notranja kategorija te religije neodvisna od

¹³ Z zgodovinskimi dejstvi Lessing označuje kronike, poročila in pričevanja zgodovino piscev o Jezusovih dejanjih. Tovrstna dejstva strogo ločuje od neposrednega izkustva, »prepričanja na lastne oči«. Vendar pa Lessing to drugo vrsto dejstev izloči iz diskusije o resničnosti religije, saj mora nekdo, »ki živi v 18. stoletju, v katerem se čudeži ne dogajajo več«, uporabiti »drugačne oblike dokazov, bolj primerne svojemu času«, da se prepriča o resničnosti religije. Za avtorjevo celotno dikcijo gl. ibid.: 84.

¹⁴ Podoben način sklepanja najdemo pri Ecu (1999: 275). Na stavek »lahko pelješ, luč je modra«, odgovorimo z »misliš zelena?«, ker iz konteksta lahko razberemo namen, ki ga je imela oseba s svojo izjavo. Če bi oseba namesto tega rekla, »lahko pelješ, ker je slon sesalec«, bi bil najverjetneje odgovor »kaj?«, saj iz konteksta ni mogoče razbrati namena, na podlagi katerega bi lahko popravili lapsus v izjavi.

empiričnih faktov. Posamezniku je religija razodeta, dana kot dejstvo, brez racionalnega razloga za njeno sprejetje. Prav zato Modrega Natana vprašanje, katera od treh monoteističnih religij je resničnejša, prisili k izpeljavi novega kriterija resničnosti religije: religija je resnična, če se uresniči. Če se religiozni nauk uresniči skozi transformacijo vedenja svojih subjektov v skladu z lastnimi vrednotami oziroma notranjimi resnicami, je religija kot taka resnična. Za Kristusove čudeže ni potreben dokaz, niti ni njihova skladnost z dejstvi pogoj za sprejemanje krščanskega nauka. Edini kriterij za resničnost doktrine je njena učinkovitost, torej zmožnost ustvarjanja učinkov na ravni ravnanja tistih, ki ta nauk sprejmejo za svojega, v skladu z namenom notranjih resnic tega nauka.

Sledeč Lessingovi argumentaciji so Kristusovi čudeži zgolj način razodetja naukov človeštvu na določeni razvojni stopnji, za katero so bili čudeži najbolj primeren način učenja oziroma posredovanja resnic. Podobno kot otrok napreduje skozi stopnje šolskega izobraževanja, naj bi tudi postopno razodetje človeku ne dalo ničesar, do česar njegov razum ne bi mogel priti sam, temveč ga zgolj hitreje pripelje do cilja.¹⁵ In tako kot se mora učenec držati učbenika, ki je primeren njegovi ravni, se je moralo tudi človeštvo najprej držati Starega testameta kot osnovnega učnega primera. Vendar pa so, pravi Lessing, razodete resnice dane zato, da postanejo resnice razuma. »Bile so kot rezultat izračuna, ki ga učitelj matematike razglasi vnaprej, da svojim učencem da idejo o smeri, v kateri morajo delati.« (ibid.: 236)¹⁶

Naloga razširitve Lessingove filozofije religije na relevantno mesto v diskusiji o kriterijih resničnosti (in širše, o razmerju med ontološkim in epistemološkim) bi bila pretirano ambiciozna, če je ne bi bilo mogoče prepoznati, vsaj na ravni zastavitve določenih problemov in argumentacij, v epistemologiji Thomasa Kuhna. Zato bom Lessingovo izpeljavo notranje in zunanje resničnosti krščanstva bral vzporedno s Kuhnovo opredelitvijo znanstvene paradigme¹⁷ in njenega pomena

¹⁵ Prisprodbo razodetja kot vzgoje človeka Lessing predstavi v besedilu *O vzgoji človeškega rodu* (ibid.: 218).

¹⁶ Kot zanimivost lahko Lessingovo metaforo o vzgoji primerjamo s Kuhnovo interpretacijo znanstvenih učbenikov, prek katerih študenti privzamejo v danem trenutku veljavno paradigmo. Njihov namen ni prikaz zgodovine znanosti, temveč *tradicije dosežkov*, ki se prištevajo k sprejeti paradigmi. Zato tudi funkcija teh primerov ni *dokazna* (v učbeniku niso navedene alternativne interpretacije in nerešljivi problemi paradigme, ki ji ti primeri pripadajo), temveč *učna*, saj na podlagi primerjave danih, rešenih eksemplarjev s podobnimi, nerešenimi problemi, študenti usvojijo princip identifikacije predmeta in ustrezne aplikacije teorije. »Ko [študent] uzre podobnost in doume analogijo med dvema ali več različnimi problemi, lahko povezuje simbole in jih navezuje na naravo na načine, ki so se poprej izkazali za učinkovite.« S koncem učbenika se konča tudi proces prevajanja razodetih resnic v racionalne in se lahko začne delo raziskovalca (Kuhn, 1998: 167).

¹⁷ Kuhn v postskriptu iz leta 1969 natančneje razdela svoj temeljni pojem paradigme. V širšem pomenu jo izenači z disciplinarno matriko – »disciplinarna zato, ker meri na skupno last praktikov neke discipline; matrika zato, ker je sestavljena iz urejenih elementov«. Ti elementi so: simbolne posplošitve (izrazi, ki jih člani skupnosti uporabljajo brez vprašanj ali nestrinjanj), metafizični deli paradigme, vrednote in eksemplari. Te Kuhn označi za paradigmo v ožjem pomenu in so vzorčni

za normalno znanstveno raziskovanje.

Termina sta opredeljena skozi njun vzajemni odnos: normalna znanost je oblika raziskovanja, temelječa na enem ali več preteklih znanstvenih dosežkih, ki jih znanstvena skupnost priznava za vzorčni temelj nadaljnje prakse. Gre torej za fenomen, pri katerem znanstvena skupnost sprejme določene primere, ki »vključujejo zakon, teorijo, aplikacijo in instrumentacijo« (Lessing, 2005: 21) in jim dodeli mesto predpostavke svojega znanstvenega raziskovanja, hkrati pa tako sprejeta paradigma omogoča normalno znanost. Z njo namreč problemi normalne znanosti postanejo podobni ugankam. Paradigma zagotavlja raziskovalno vprašanje, pravila, ki omejujejo naravo sprejemljivih rešitev (ločijo znanstveno od neznanstvenega), in metodo oz. korake, po katerih do teh rešitev pridemo (ibid.: 43). *Učinek paradigme je prav sprememba oziroma usmerjanje ravnanja znanstvenikov v skladu s pravili in merili sprejete paradigme. S tem ko omeji pojavno področje, dostopno z raziskavami v danem času, omogoči specializacijo, profesionalizacijo, natančnejšo identifikacijo problemov, artikulacijo detajlov in s tem povečano učinkovitost znanstvenega raziskovanja* (ibid.: 64).

Kljub temu, da zamejuje pogled, je prav na podlagi paradigme sploh mogoče izoblikovati znanstveni aparat, ki je dovolj natančen za identifikacijo nepravilnosti in odstopov (ibid.: 67), s tem ko v znanstvenikovem vidnem polju zagotovi mesto vsem pojavom, razen anomalijam (ibid.: 95). Normalno raziskovanje namreč neizogibno porodi tovrstne nepričakovane pojave, ki jih je nemogoče nasloviti, povezati, pojasniti z obstoječo paradigmo, zato lahko izzovejo izoblikovanje novega sklopa pravil zastavljanja znanstvenih ugank (ibid.: 57). Ne pa nujno: »Če naj so ti nasprotni primeri kaj več kot manjša nevšečnost, je to zato, ker omogočijo nove in različne analize znanosti, v katerih niso več vir težav.« (ibid.: 80)

Prav to je točka kritike Popperjevega falzifikacionizma in korespondenčnih teorij. Po Kuhnu znanstveniki ne presojujejo in zavračajo sprejete paradigme na podlagi gole primerjave teorije z dejstvi. Zgolj pojav anomalije ne more rezultirati v zavrnitvi paradigme, saj bodo zagovorniki paradigme najprej skušali razviti artikulacije in modifikacije svoje teorije, ki bi odpravile anomalije, jih spravile v red. Čeprav bodo anomalije lahko izzvale prehod iz normalne v krizno znanost (ibid.: 82–83) in s tem odprle možnost paradigmskega obrata, ne morejo same po sebi falzificirati obstoječe paradigme (ibid.: 133).¹⁸ »Odločitev o zavrnitvi ene paradigme je [namreč] hkrati vselej odločitev o sprejetju druge, presojanje, ki do tega pripelje, pa vključuje primerjanje obeh paradigem z naravo *in* med seboj.« (ibid.: 79) Kot dokaz te trditve med drugim navaja, da bo nova paradigma (vsaj v postop-

primeri, ki ponujajo model, iz katerega izvira koherentna tradicija znanstvenega raziskovanja (Kuhn, 1998: 162–168).

¹⁸ »Čeprav se falzifikacija zagotovo pojavlja, se ne samo ob anomaliji ali pa preprosto zaradi /.../ nekega falzifikacijskega primera. Nasprotno, je nadaljnji in ločeni proces, ki bi ga lahko enako ustrezno imenovali tudi verifikacija, saj sestoji iz zmage nove paradigme nad staro.«

ku uveljavljanja) v veliki meri operirala z enakim sklopom podatkov kot prejšnja, a jih bo zaradi spremembe teoretskih in metodičnih temeljev spravljala v drugačen sistem medsebojnih odnosov (ibid.: 85). Še več, ne spremeni se zgolj interpretacija podatkov, temveč tudi kriterij, kaj šteje kot (trden) podatek (ibid.: 113). Kljub temu Kuhn do neke mere ohranja relevantno stvarnega, ko pravi, da znanstvenik, čeprav »dela v drugačnem svetu« (ibid.: 123), tudi po znanstveni revoluciji »gleda isti svet« (ibid.: 119).

Podobno kot Lessing pri dilemi »prave religije« pride tudi Kuhn do sklepa, da gre pri postopku izbire ene paradigme v prid druge, tako na ravni znanstvene skupnosti kot posameznega znanstvenika, za nekakšno »razodetje« oziroma iracionalno odločitev, saj je ne diktirajo logična ali strogo znanstvena, razumska pravila (ibid.: 93).¹⁹ Pri izbiri paradigme gre za maksime ali vrednote, ki vplivajo na odločitve, ne da bi po nujnosti narekemale, kakšne morajo te odločitve biti oziroma ali so sprejete odločitve pravilne ali napačne. Zato na primer »še tako nerazumljiv upor [novi teoriji] ne more biti označen za nelogičnega ali neznanstvenega« (Kuhn, 1984: 3). V ta namen je Kuhn izoblikoval nezaključen nabor medsebojno prepletajočih se kriterijev, po katerih merimo teorije: 1. točnost; 2. konsistentnost (skladnost z lastnimi tezami in tezami drugih sprejetih teorij, ki so relevantne za obravnavano pojavno področje); 3. širina dosega teorije; 4. enostavnost (teorija mora vnašati red v fenomene, ki bi bili v njeni odsotnosti konfuzni); 5. plodovitost (sposobnost odkrivanja novih fenomenov ali neznanih odnosov med znanimi fenomeni) (ibid.: 4).

Na podlagi tega lahko rečemo, da je distinkcija med ontološkim in epistemološkim za presojanje veljavnosti kategorij irelevantna. Veljavnost teorije je pogojena z njeno učinkovitostjo – ali se je določena vednost sposobna uresničiti, ali je sposobna proizvesti učinke na področju svojega delovanja. Učinek je tako epistemološka kot ontološka entiteta: je sprememba v stanju stvari, za katero brez pojmovanja spremembe sploh ne bi mogli trditi, da se je spremenilo.

Presojanje učinkovitosti posamezne vednosti variira glede na njen namen, razbran iz nje na podoben način kot v primeru teleološke redukcije in notranje pravičnosti zakonodajalca. Pri Lessingu se bodo razodete notranje resnice krščanstva potrdile, ko bodo verniki ravnali v skladu z načeli svojega nauka, ne glede na dejstva, ki te nauke izpodbijajo. V Kuhnovem primeru je namen paradigme utemeljiti normalno raziskovanje značilnosti narave. Veljavnost predpostavljene paradigmatske teorije bo potrjena z njeno učinkovitostjo, npr. ko bo omogočila izvajanje in ponovljivost določenega poskusa, predvidljivost pojavov, specializacijo raziskovanja, natančnejšo razmejitev fenomenov, opisovanje zakonitosti, odkritje razlag prej nerazložljivih pojavov itd., ne glede na anomalije, ki jih ne more pojasniti. Zato ni naključje, da Kuhn poudari posebno dvojico argumentov za obrat stare

¹⁹ Kuhnov koncept je bil deležen kritik z vseh strani, zato je leta 1973 tej temi posvetil posebno predavanje. Gl. Kuhn, 1984.

paradigme v novo. Ta mora biti načeloma sposobna rešiti nemogoč problem, ki je pahnil njeno predhodnico v krizo (Kuhn, 1998: 138), obenem pa mora tudi ohraniti velik del »sposobnosti reševanja problemov, ki so jih nakopičili njeni predhodniki« (ibid.: 150), ali pa celo prispevati še bolj učinkovite rešitve na teh področjih.

Pravoznanstvo

Sledenje Lessingu in Kuhnu pripelje do dveh sorodnih izpeljav na radikalno različnih področjih vedenja, filozofiji religije in znanosti. Manjkajoče dopolnilo lahko prispeva le pravo(znanstvo), ki se postavi med religiozno uresničevanje in znanstveno resnico, moralo in logiko. Učinkovitost kot kriterij veljavnosti se namreč pojavi tudi kot ena osrednjih idej pravne teorije Hansa Kelsna. Pravo kot sistem kategorij najstva bo veljavno, dokler bo v večini primerov ravnanje njegovih naslovnikov ustrezalo vsebini njegovih norm. Veljavnost pravnega sistema bo predpostavljena, dokler bo ta sistem kot celota v povprečju (*grosso modo*) učinkovit v družbi, ki jo ureja (Kelsen, 2005: 64 in nasl.). Vredno je opozoriti na Kelsnov pou-darek, da učinkovitost ne more vplivati na veljavnost posamezne norme, temveč je lahko zgolj kriterij veljavnosti sistema kot celote. Veljavnost posamezne norme je namreč zagotovljena že s tem, ko pripada veljavnemu sistemu (ibid.: 67).

Kelsen odvisnost veljavnosti (*Geltung*) od učinkovitosti (*Wirksamkeit*) obravnava skozi napetost med bitjo (*Sein*) in najstvom (*Sollen*), pri čemer prvemu ustreza dejansko ravnanje pravnih naslovljencev, drugemu pa sistem pravnih norm. Učinek lahko posledično razumemo kot prehod iz sfere najstva v sfero biti, torej ko tisto, kar naj bo, postane; oziroma, ko se predpisano v skladu s svojim namenom, smotrom udejanji. Medtem ko je Hume v *Treatise on Human Nature* opozoril na pojmovno distinkcijo med *is* in *ought* v povezavi z nevarnostjo premika iz trditve o biti na trditve o najstvu,²⁰ je za nas relevanten ravno nasproten miselni proces: ali lahko naravne zakone obravnavamo kot predpise, ali lahko tisto, kar velja za pravne stavke, prenesemo na propozicije (naravoslovnih) znanosti, na primer učinkovitost kot kriterij veljavnosti. Neposreden prenos ali popolno vzporednico med enim in drugim področjem lahko že na tej točki zanikam. Predlagam torej preciznejšo hipotezo: pravna in naravoslovna znanost imata kot obliki vednosti določeno skupno točko, ki jo je treba natančno zamejiti, da bi nam nekaj povedala o spoznanju kot takem.

Pri primerjanju prava in naravoslovja se nemudoma pojavi ugovor, podoben Ferrarisovi distinkciji med socialnim in naravnim objektom – pravo skuša ustvarjati

²⁰ Oziroma iz razločevanja med resničnim in neresničnim, zasnovanega na kopolah *je (is)* in *ni (is not)*, na razmejevanje med dobrim in slabim, ki tvori propozicije s kopolama *naj (ought)* in *naj ne (ought not)*. (Knjiga III o morali, I, I.) Kot zanimivost naj omenim, da Hume v citiranem delu *Treatise* razvija teorijo zmote o dejstvih (*«a mistake of fact»*) in njenega vpliva na krivdo storilca delikta, omenja pa tudi nekakšno pravno zmoto (*«a mistake of right»*).

določen način vedenja, znanost zgolj natančno opisuje naravo tako, da na ravni reprezentacij sledi lastnostim, ki obstajajo v naravi same po sebi. Kelsen po drugi strani zatrjuje, da gre tako pri pravu kot pri empiričnem naravoslovju za isto stvarnost. Razlika se pokaže šele na ravni kategorij spoznanja, na ravni kopule, s katero vezeta pojave, saj pravo dejstva povezuje v zveze najstva, medtem ko naravoslovje operira z vzročnostjo.

Medtem ko naravni zakon pravi: če je A, mora biti tudi B, pa pravni zakon pravi: če je A, naj sledi B. /.../ Kazen za posamezno kaznivo dejanje ni postavljena kot posledica določenega vzroka; zakonodajalec ustvarja povezavo med dejanskima stanovima, ki nikakor ni vzročna. (Kelsen, 2005: 34)²¹

Gre zgolj za drugačno plast, zvrst pojmov glede na isti referent. »Svoj značilni pravni pomen dejanski stan dobi z normo, ki se s svojo vsebino nanaša nanj, mu podeljuje pravni pomen.« (ibid.: 22)

Še bolj nazorno je ta povezava utemeljena v naslednjem odlomku:

Čista teorija prava si prizadeva, /.../ da bi pojem pravne norme povsem ločila od pojma moralne norme, iz katere je izšel, in zagotovila avtonomijo prava tudi v odnosu do moralnega zakona. [Zato] pravne norme ne razume kot imperativa, kakor je to pri moralni normi in kakor se največkrat dogaja v tradicionalni teoriji, temveč kot hipotetično sodbo, ki izraža specifično povezanost nekega pogojujočega dejanskega stanu z neko pogojeno posledico. Pravna norma postane pravni stavek. (ibid.: 32-33)

Pravo in naravoslovno znanost lahko torej primerjamo *kot dva načina oblikovanja sodb o pojavih. Enaka sta si v samem aktu kategoriziranja pojavov, ki se ponujajo človekovemu spoznanju, ne pa na ravni tega, da bi bili ti kategorizaciji vsebinsko identični, torej da bi pripis pravne posledice določenemu ravnanju bil vsebinsko enak opisovanju naravnih zakonov.*

Obrnimo torej Kelsna na glavo in namesto približevanja prava naravoslovju približajmo naravoslovje pravu. V obeh primerih gre namreč *za miselni postopek, pri katerem se bo točka stvarnosti skozi čedalje natančnejšo definicijo, zaris meje, nastajajoče skozi medsebojno pogojevanje faktičnega in kategorialnega, ločila od preostale gmote stvarnosti in s tem postala specifičen spoznavni predmet znanstvenih teorij.*

²¹ Dejanski stan in dejansko stanje nista izmenljiva izraza. Prvi se pojavlja predvsem v teoriji prava kot poimenovanje za del pravnega pravila (abstraktni in konkretni dejanski stan), medtem ko drugega značilno uporabljata kazenski in civilni postopkovni zakon v smislu ugotavljanih dejstev obravnavane zadeve.

Nazorneje povedano: gora bo z razmejitvijo vsakega »mejnega primera« jasneje ločena od hriba, vendar ne zaradi tega, kar bi gora hipotetično bila zunaj mišljenja. Sama po sebi gora nima niti točke začetka niti ji ne pripadajo določeni vrhovi, ki bi jih lahko izmerili, ampak je zgolj dvigujoči se del iste materije, ki ji pripadajo tako različni vrhovi, kot je npr. dolina. Točke v tej materiji bi lahko delili v neskončnost in nikoli ne bi dobili višine vzpetine – mejo postavi šele definicija. Na podoben problem naletimo pri pravnem spoznanju, npr. definiciji zaprtega prostora. Brez te opredelitve namreč ne moremo inkriminirati nekoga, ki je izvršil tatvino tako, da je s premagovanjem večjih ovir prišel v zaprte prostore (glej 1. točko prvega odstavka 205. člena Kazenskega zakonika (KZ-1)); spoznanje, da se okoliščine storilčevega ravnanja skladajo z zakonskim znakom zaprtega prostora, je predpogoj za nastop pravne posledice.

Gledano z vidika forme pravnega silogizma gre pri zarisovanju meje skozi sodoločanje kategorialnega in faktičnega za izoblikovanje ujema očes se zgornje in spodnje premise – pravne kategorije ali kvalifikacije in z njo opredeljenega dejanskega stanja; oziroma, še natančneje, *gre za prepoznanje tega dejanskega stanu kot konkretni primer abstraktnega dejanskega stanu, podanega v pravnem pravilu – za prepoznanje posebnega v občem*. Pravna posledica, ki *naj* nastopi, je zgolj del silogističnega sklepa, v katerem posledico pripišemo dejanskemu primeru, ali pa sekundarni element zgornje premise, torej pravnega pravila. Sam akt subsumpcije spodnje pod zgornjo premiso oziroma kategorizacije prve skozi slednjo se ne odvija na ravni najstva, temveč je sodniški izrek o biti, sodba o historičnem dogodku. Najstvo (*Sollen*) nastopi šele kot povezava ali sklop med obema deloma pravnega pravila – dejanskim stanom in posledico, ki mu je pripisana.

Kaj torej v primeru gore in zaprtega prostora utemljuje postavitev določene opredelitve, če v sami »naravi« ni kriterija za to zamejitev? Kategorija bo v obeh primerih postavljena v skladu z nekim namenom. Namen je mogoče pravzaprav razbrati iz same relacije, v katero kategorija povezuje pojave. V primeru gore so pojavi organizirani v medsebojne vzročno-posledične zveze, s čimer se pojasnjujejo, medtem ko so v primeru zaprtega prostora postavljeni v odnose najstva, v katerih se jim pripisuje določen pravni odziv. Naravoslovni pojavi so opredeljeni kot vzroki in posledice, da bi bili pojasnjeni, medtem ko so pravni pojavi opredeljeni z namenom, da bi jim bilo mogoče pripisati pravno posledico. Čeprav je namen naravoslovne znanosti manj očitno razviden kot pri pravu, pa gora kot samostojna entiteta realnosti ni nič bolj naravna oziroma stvarna kot zaprt prostor – razlika je le v tem, da je kot predmet zamejena z drugačnim namenom (pri geografiji npr. kot orografska ovira, ki je vzrok določenih klimatoloških fenomenov).

Kategorija bo potrjena, če bo temu namenu zadostila, če bo torej učinkovita. Odločilnost namena za utemeljitev kategorije se kaže že v tem, da se pravo denimo sploh ne bo ukvarjalo z opisano geografsko dilemo, problem ločitve odprtega in zaprtega prostora pa je z vidika naravoslovja »neznanstven« – kategorije enega

sistema so odvečne z vidika drugega.²² Pri tem ne gre za razliko v ustreznosti oziroma resničnosti znanstvenega in pravnega spoznanja. Zaprt prostor (stanovanje z zaprtimi vrati) dejansko pomeni stvarnost, ki zbudi drugačno čutno zaznavo kot odprt prostor (stanovanje z odprtimi vrati). Skladno s Ferrarisovim eksperimentom ontološkosti copate, bodo pes, črv in človek pri zaprtem in odprtem prostoru naleteli na enako različno razporeditev obstrukcij v prostoru. Tako kot pri razmejitvi gore od hriba se tudi kategorija odprtega prostora opira na določena dejstva, vendar prav kategorija selekcionira tista dejstva, ki so z vidika namena njene postavitve relevantna.

Predstavljajmo si z zemljevidom opremljenega turista, ki tri zaporedne mimoidoče vpraša za napotke, kako priti od svoje trenutne lokacije do mesta X. Vsak od vprašanih mu poda tri različne opise poti: 1. »pri opečnati stavbi zavij levo«; 2. »pri opečnati stavbi, zraven katere je smetnjak, zavij levo«; 3. »pri opečnati stavbi, zraven katere je smetnjak in gleda na Tivolsko cesto, zavij levo«. Recimo, da obstaja le ena opečnata stavba. Vse tri interpretacije so v skladu s sistemom, ki ga prikazuje zemljevid, in vse tri turista učinkovito vodijo do mesta X, zato je presežek informacij v drugi in tretji izjavi odvečen.²³ Predstavljajmo si enako situacijo z eno samo spremembo: opečnati stavbi sta na dveh križiščih, zato po prvi interpretaciji turist ni prepričan, pri katerem mora zaviti, in se izgubi. Prvo navodilo je še vedno resnično, saj opečnata hiša res stoji na mišljenem mestu, vendar ne prispeva opisa, ki bi lahko služil za identifikacijo svojega referenta (Eco, 1999: 264), ki je v tem primeru določena opečnata hiša – navodilo bo označeno za zgrešeno, za neveljavno, saj ne bo izpolnilo svojega namena usmerjanja na zeleno lokacijo. Namen izjave v danem kontekstu na nek način določa minimalno stopnjo ustreznosti, ki se zahteva, da je izjava lahko veljavna. Gre za podobno dinamiko kot pri divjih in znanstvenih kategorijah. Slednje lahko v kontekstu ene propozicije predstavljajo presežek, odvečnost informacij,²⁴ medtem ko pri drugi popravijo neveljavno divjo definicijo (primer, ko nekdo reče kitu riba).

Kaj če bi bila v prej zamišljenem primeru »Opečnata hiša« lastno ime zgolj ene izmed opečnatih hiš in je vsem v mestu jasna ta raba? Koliko novih faktov, v smislu (zapaženih) na novo sezidanih opečnatih hiš in nevestnih usmerjevalcev, ki tudi za te hiše uporabljajo označevalec »opečnata hiša«, je potrebnih, da Opečnata hiša izgubi svojo učinkovitost kot orientacijski indic? Kolikokrat moram pozabiti

²² To ne pomeni, da ima pravo naravoslovje za odvečno ali nasprotno; ključno je ravno to, da se bo z nekaterimi problemi, ki presegajo kategorialni sistem prava, ukvarjalo prav kot s predmeti naravoslovja (denimo v primeru izvedenstva).

²³ Skladno s tem, da Eco variacije navodil imenuje interpretacije, lahko rečemo, da gre za *overinterpretation*.

²⁴ Npr. če bi izjavo »Poglej ribe, ki plavajo v vodi« popravili z »Gre za kostnico, ki lahko zaradi škržnega poklopca diha brez premikanja, in zato v vodi zgolj lebdi, ne pa aktivno plava«, bi bil popravek, čeprav ustrežnejši z vidika, koliko faktov zaobsega, odvečen.

na veliko začetnico, da bo ta primer *brezpredmeten*? Natančno tolikokrat, da se bo zabrisala meja, ki še omogoča zadostno stopnjo identifikacije objekta izjave. S tega vidika je učinkovitost povezana s potencialnostjo, saj bo prva prenehala v trenutku, ko novi primeri onemogočijo definiranje, razmejevanje objektov. Anomalija sama po sebi ne bo mogla spodbiti teorije, saj popolna ustreznost kategorij in pojavov sploh ni zahtevana – lahko zgolj odpre možnost nastopa učinkovitejše vednosti. Živo bitje, ki kaže lastnosti sesalca in ptiča, lahko postavi v negotovost kategorialno delitev na sesalce in ptiče na podoben način kot nezmožnost ločevanja med zaprtim in odprtim prostorom v danem primeru onemogoči uporabo prava. Veljavnost kategorij bo dvomljiva prav zaradi njihove nezmožnosti, da zadostijo lastnemu namenu, bodisi ob soočenju z »mejnim primerom«, ki jim ga ne uspe jasno razločiti od drugih objektov, bodisi ob »odstopu«, ki zahteva nastanek novega pojma – torej ob srečanju z anomalijo, iz katere ni mogoče preprosto narediti »izjeme, ki potrjuje pravilo«.

Sklep

V povezavi z zgoraj zastavljeno hipotezo lahko sklenem, da je pravni in naravoslovni znanosti skupen prav določen, ključen element akta kategoriziranja, ki je obenem predpogoj za vsako kategorizacijo: konstitucija objekta spoznanja. Na podlagi tega je sploh omogočeno kategoriziranje v smislu sklapljanja objektov v zveze, ki so v pravu in naravoslovju različne. Šele ko *nekaj* postane *predmet*, lahko namreč kaj trdimo o njem kot o predmetu. Realizacija, da objektivnosti ali specifične razmejitve stvarnega sveta, ki jih vzpostavijo posamezne znanosti, nimajo nikakršne podlage v ontološkem in posledično njihove veljavnosti ni mogoče meriti po korespondenčnem kriteriju, samoumevno vodi v izgubo resnice, kot jo razume Ferrarisov Novi realizem. Takšno resnico pa je pravzaprav treba pogubiti, da je lahko omogočeno iskanje drugačnih kriterijev presojanja veljavnosti zamejitev, razmejitev in na njih zasnovanih trditev. Katerikoli vednosti tako ne preostane drugega, kot da privoli v nujno provizoričnost svojih spoznanj in predmetov, na katero so obsojeni zaradi gotove možnosti, da lahko ponovno odstopijo in postanejo nekaj.

Literatura

- DELEUZE, GILLES (2011): *Nietzsche in filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- ECO, UMBERTO (1999): *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition*. New York: Harvest book.
- FERRARIS, MAURIZIO (2012): *Manifesto of New Realism*. New York: State University of New York Press.

- FEYERABEND, PAUL (1999): *Proti metodi*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- HART, HERBET L. A. (1994): *Koncept prava*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- HUME, DAVID (1888): *Treatise on Human Nature*. London: Oxford University Press.
- KAZENSKI ZAKONIK RS. Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> (19. april 2018).
- KELSEN, HANS (2005): *Čista teorija prava: uvod v problematiko pravne znanosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KUHN, THOMAS (1984): Objektivnost, vrednostna sodba in izbor teorije. *Časopis za kritiko znanosti XIV* (Struktura znanstvene paradigme in razvoj znanosti): 3–16.
- KUHN, THOMAS (1998): *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Krtina.
- LESSING, GOTTHOLD EPHRAIM (2005): *Philosophical and Theological Writings*. New York: Cambridge University Press.
- MEILLASSOUX, QUENTIN (2006): *Après la finitude: essai sur la nécessité de la contingence*. Pariz: Éditions du seuil.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (1988): *H genealogiji morale*. Ljubljana: Slovenska matica.
- SIMONITI, JURE (2015): The Ontological Indifference. A Realist Reading of Kant and Hegel. *Filozofija i društvo XXVI*(2): 369–391.
- SUSKIND, RON (2004): Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush. *The New York Times Magazine*, 17. oktober. Dostopno na: <https://www.nytimes.com/2004/10/17/magazine/faith-certainty-and-the-presidency-of-george-w-bush.html> (26. april 2018).
- ŠUMIČ-RIHA, JELICA IN RADO RIHA (1993): *Pravo in razsodna moč*. Ljubljana: Krtina.
- ULE, ANDREJ (1998): Kuhnova paradigma in revolucija v teoriji (spremna beseda). V *Struktura znanstvenih revolucij*, A. Hladnik in M. Šimenc (ur.), 185–211. Ljubljana: Krtina.